

Signature: B789

Struka: XX-2

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА — БЕОГРАД

препоручује следеће књиге свога издања:

Лепа књижевност:

	Дин.		Дин.
Андрејев: Проклештво авгри	5.—	држј. — Становништво — насеља	35.
Д'Анунцио: Невини, роман	20.—	Букановић Ил.: Краљ Петар I	15.—
Бајић Мирко: Из наше градине	6.—	Девет: Бугарски раш	30.—
Барби: Брегалница	18.—	Дунс Пијер: Билинисане Песме	10.—
Бешевић П. Ст.: Кнеџиња Маја, мелодрама бајка у 3 чина	10.—	Ж. вадиновић В. Стојан: Догађаји и људи. Приповетке	15.—
Брије Е.: Страдалници, позоришни комад у 3. чина, с француског пре-вео Др Војислав Михаиловић	5.—	Зевер Ј.: Кућа код авезде која шоне	12.—
Васић Драг.: Два месеца у Југословенском Сибиру	6.—	Златичанин И.: Шарени Свешт	5.—
Васић Драг.: Угуљена кандила	15.—	Јанковић В. В.: Иван Мандушић, патре-новела	15.—
Васић Драгиша: Вишло и друге приче	15.—	Јанковић Радоје: На мукама, позоришни комад у 3. чина. Догађа се у престоници	12.—
Валић Љуб.: Доживљаји наредника Миладина	15.—	Јонановић Вој. Др: Каријера, комедија у 3. чина. 2) Наш вешт комад у 1. чину, и 3) Наши очеви, комедија у 3. чина	20.—
Весић Драг.: Коломбина Винавер Ст.: Варошалих Волшебника	6.—	Јовановић М.: Незнани и Заборављени	12.—
Врбовска М. М. Летонска: Андре Гајлиша	6.—	Каћански В. С.: Од Балкана до Адрије, песме	15.—
Вукосављевић М.: Стоја Басана	15.—	Косор Јосип: Бели Пламенови	6.—
Гавриловић Андра: Из царских дана. Шест посланица Песме	5.—	Костић П. Тадија: На шутјем послу. Роман из политичког живота у Србији	30.—
Гавриловић Андра: Деоба Јакшића, драмска слика са певањем	3.—	Мажуранић И.: Смрт Смаил-аге Ченгића	10.—
Ђокић М. Мих.: Из политичког живота	5.—	Манојловић: Ријамови — Песме	12.—
Ђорђевић Тих: Из Србије Кнеза Милоша	20.—	Миличић Сибе: Књига Радости, песме	6.—
Ђорђевић Р. Тих: Из Србије Кнеза Милоша. Са			

О НАШИМ МУСЛИМАНИМА

(СОЦИОЛОШКЕ И ЕТНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ)

од

ДРАГИШЕ ЛАПЧЕВИЋА

Inv. br. 1664

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: КЊИЖАР ГЕЦЕ КОНА
КНЕЗ МИХАИЛОВА УЛИЦА 1

1925

Spomenička grada

I 126

39 : 282 (497.1)

0126830

BIBLIOTEKA SARAJEVA

COBISS •

X. R. NA BIBLIOTEKA
H SAN KIKIĆ - SARAJEVO

Sign. IV 967

Inv. br. 18471

39

Штампарија „СКЕРЛИЋ“ Карљице Наталије 12. — Тел. 7-11

ПРЕДГОВОР

Међу становништвом наше државе је јаче од једнога милиуна муслимана који су нашега националног стабла и који и данас говоре нашим језиком, с пуњом чистотом и с дивном музиком у изговору, као, на пример, у Босни, Херцеговини, Црној Гори и некадањем Санџаку, или с нешто мало турскога и грчкога труња, као, на пример, на југу.

Један део тога становништва је, услед дугога гоподства што га је уживао у туђинском режиму, изгубио националну свест, а један део је допуштао да се назива Турчином. Најмањи је део оних, који се отворено називају својим правим националним именом.

Да су у тим крајевима прави Турци сасвим малобројни, готово ретка појава међу нашим муслиманима на многим тачкама, лако је веровати и по тој околности: што су Турци у маломе броју и прешли из Азије у Јевропу, те су на Балканском полуострву могли засновати велико и моћно царство само преобраћањем староседилаца у Ислам. Поисламљени староседиоци су Турској дали велику и добру војску, многе паше и најодличније веџире, окретне дипломате, изврсне књижевнике и велике песнике.

Да у неким крајевима међу нашим муслиманима никако нема Турака, најбољи је доказ у томе, што се,

тамо, и сами Турцима не називају, већ муслманима, Босанцима, Херцеговцима ит.д. У околини Косова ће се муслуман пре казати да је Арбанас, него ли Турчин; сâm г. Ферат Дрѓага, народни посланик, чија породица презиме своје води од села Дрѓаге из којега је, и за коју се зна да је српска, па да је Ислам скоро примила, у једној дискусији у Народној Скупштини је свечано одбио да је Турчин. У Призрену, који је многољудан муслуманским становништвом, има свега 6 породица турскога порекла; остале су све српске, које су, неке раније а неке недавно, Ислам примиле. Међу овим последњим има 18 кућа које су од непосредног стабла једне тамошње српске и православне породице.

Наши испитивачи земље и народа ће имати благодаран задатак да истраже порекло појединих муслуманских породица. Извршење тога задатка им неће, додуше, бити лако у јужним крајевима, у којима су социјалне поделе биле врло оштре и са којих су се они, што су Ислам примали, живо старали да им се национално стабло заборави, како би, у томе забораву, дошао до пунијег изражавања њихов нови господарећи социјални положај и како би нижи социјални слој осетио више потчињености и у своме сународнику гледао не заштитника, већ — господара! Ти, који су се, из социјалних разлика и материјалних интереса, отресали своје националности, и данас ће још упорно тврдити да су асли Турци или, у најмању руку, Арбанаси! Упорним истраживањем и са неумољивим критицизмом, наши ће испитивачи, ипак, доћи до праве истине.

А та је истина науци врло потребна: науку треба ослободити простонародних заблуда, које, у сваком по-гледу, врло далеко иду. Заблуде су те толике, да Тур-

цима (а не нашим муслуманима) приписују првенство материјалне и духовне културе у нашим крајевима.

За воће се обично вели: да су нам га Турци донели! Турци су, међутим, у Јевропу дошли као сирови ратници, а не као културни земљорадници. Ја сам у једној недавно објављеној књизи (*Воћке, воће и воћарство*) доказао: да смо воће гајили још у старој постојбини, овде га од староседилаца делом попрimalи кад смо се у ове крајеве доселили и, затим, непрекидно гајили и развијали, па су, и кад је настала турска владавина, то воће сачували и даље га гајили не Турци, већ наши људи који су Ислamu пришли.

За лепо одело и лепо одевање се, такође, верује да је с Турцима дошло. Међутим, Турци, припросто одевани, на то лепо одело и на такво укусно одевање су нашли тек у нашим крајевима, у којима се, под утицајем Византије и Венеције, израђивало и носило најфиније и најскупоченије одело.

Тако исто је дубоко укорењена заблуда да су Турци, за које се верује да су мераклије на добра јела, из Азије са собом донели све што је најлепше и најукусније у нашој народној кујни; међутим, они су отуд дошли с једном очајно једноликом кујном пастира и ратника; овде су они тек нашли на издашну, лепу и укусну кујну староседилаца, однеговану још у утанчаној Византији и поприманој од стране наше средњевековне властеле, која је иста јела, с избацивањем масти у колико је она у место масла и дотле у опште употребљавана, задржала по преласку у Ислам, па на таква дивна јела преластила и саме Турке.

Са пуно разлога се може тврдити: да се у садашњој материјалној и духовној култури наших мусли-

мана чувају многи трагови средњевековног рада и живота нашега народа. Истраживањем ће се то несумњиво утврдити и потврдити.

И, зато, живот наших муслимана представља за нас врло жив интерес. Међутим, тај интерес не може и не сме само на томе стати.

Свестан велике важности и огромнога значаја проучавања наших муслимана, ја сам им, кад сам за то имао прилике, обраћао пажњу и старао се да их упознам. Као резултат тога мога интересовања су прилози овде поређани. Жао ми је што ми ни личне прилике ни године не пружају могућности да та проучавања наставим, па ни да на хартију ставим бар све оно, што сам у досадањем проучавању запазио. Али ме у тој жалости разглађује утеша: да ће овај посао прихватити и развити на много широј основи наши млађи учени људи, чија научна жудња може само на овој области бити заузета за читав један човечји век!

Д. Л.

МЕНТАЛИТЕТ ВАРОШКИХ МУСЛИМАНА

Скопље, 9 новембар 1914.

Скопље је оштро подељено на две половине: мусиманску и, тако звану, јевропску. У оној првој станујем и пратим живот браће мусимана. А тај је живот толико с поља једнолик, да, у почетку, док се у њу га дубље не уђе, не изазива неки особити интерес. Цео живот многих мојих суседа је у религији и у политици. Као и религија, тако им је и политика магловита и фаталистична. Један Бог и један пророк његов, Мухамед, брину се о свему: човек има само резигнирано да прими свако добро и свако зло које му се одозго пошаље; он сâм нема ни о чему да се брине нити је у стању изменити вишу вољу, чак је грех и покушати тако што! И у политици моји драги суседи не рачунају са стварношћу: и ту су они илузионисте и фаталисте. После *хуријета* многи су бегови појурили у *федеративну демократску парзију*, која је проповедала *укидање феудалне својине!* А сад, ових крупних историјских догађаја, они с напрегнутом пажњом прате ратне операције, али с наивношћу која је својствена њихову фатализму. О оним стварним чињеницама, које су изазвале *светски крвави сукоб* и које развијају догађаје даље, они не воде рачуна, не долазе им на ум. Сва им је политика проткана осећајима и жељама. Кад ратне

операције теку онако како они желе, сместа даду фесове да им се оперу и на калуп јатегну, па пуни расположења готово поскакују кад иду, весело се здраве с познаницима и значајно их погледају, у својим кафана ма се искупе врло много и иначе редовно ћутање замене живим разговорима — све у смислу својих жеља! А кад операције узму супротан правац, онда се погну главе, став се погури, нестане живости, сваки се свакога склања...

Те су промене за ова четири месеца врло честе. Ја их од ово неколико дана, како сам се овде настанио, марљиво пратим, те и да не читам извештаје Прес-Бироа, по мојим суседима апсолутно тачно знам каква је ситуација на ратишту, много боље и много тачније него ли господа народни посланици у оној соби за пушење и разговоре у Официрском Дому у Нишу...¹⁾

Фаталистичко схватање света и друштва одазива се и на привреди мојих беговских суседа: она је бедна и замрла. До душе, у многих муслимана она и цвета: Тазим-ефенија, на пример, показује изврснога смисла за разборита и окретна трговца, способна не само да издржава конкуренцију, већ и да победе у њој односи! Тај је случај и с осталим муслиманима који нису заузимали готовански социјални положај, или нису онај многобројни декласирани свет, који је карактеристична појава у варошима класичнога и феудалнога доба.

Онај део мусиманскога света, који се активно привредом не бави, и који још чини претежну већину

у варошима на југу, пада из разочарења у разочарење и то ће све тајко трајати, докле га прилике новог привредног поретка не нагнају да с очекивањима нечега неизвеснога раскрсти и да активно заплива у послове.

Колико је тај беспослени свет наиван, показује и овај карактеристичан пример: кад је летос, по отпочетку рата, имало наићи помрачење сунца, г. Стојан Протић је, министар унутрашњих дела, издао наредбу: да се народу саопшти како ће у одређено време тога и тога дана настати помрачење сунца. У Урошевцу су, кад им је општински добошар ту објаву прочитао, мусимани подсмешљиво међу собом говорили: „Јест, Власи ће знати намере Божје!“ А кад је одиста у одређени час помрачење било, озбиљно су и забринуто рекли: „Ништа им се не може, јер им Бог унапред саопштава шта ће да чини!“

¹⁾ У Официрском Дому у Нишу била је смештена Народна Скупштина, а у тој соби која се помиње — држана је скупштинска читаоница.

РЕАКЦИЈА ФЕУДАЛАЦА

Скопље, 1. јануар 1915,

Муслимани се у овамошњим варошима деле, у главном, на две друштвене класе: на *беглере* (феудалне поседнике) и на *фукару* (сиротињу). Незнатајан део *грађанској* елемента, занатлија и ситних бакала и дућанија, чини неку средину између ове две класе. Већи део и тога света припада више фукари, него што би био неки *независан* друштвени ред, *одређена и формирана* друштвена *класа*. Окретнији трговци, способнији да се одрже у конкуренцији и да у њој извођују победу, по правилу су *д'име* (помухамедањени Јевреји), *бекаташи* (једна секта која није пала под утицај оца и дервиша, једе свињетину и пије вино, секта једна постала од помухамедањених *богомила*, који су и у новој вери задржали доста својих стarih особина) и *Арбанаси* (обично помухамедањени и поарбанашени Срби). Али, ови појединци још нису од великог, још мање од пресудног утицаја у варошима, а камо ли у селима. За турско доба су беглери били паразити експлоататори чипчија, а фукара им је обезбеђивала феудалну егзистенцију: беглери су се за јефтине паре откупљивали од војске а фукара је војску служила и била и

иначе потпора за угњетавање чипчија. У накнаду за ту службу фукара је добијала — она окретнија и живља — право да и сама помало огули оне од којих је поредак требало чувати, а она пропалија, она што је на последњој лествици беде, на дну, одржавана је незнатном вакуфском милостињом, каква се пружа обично најпропалијем лумпенпролетаријату.

Кад је требало угушивати какав покрет, или чак и какво неманифестовано, тек само притајено нерасположење чипчија и потиштених, онда је извођена стајања војска регрутована поглавито из синова фукаре. Али је, често пута, за извођење погрома, употребљавана и она фукара ван касарне, она у цивилу.

Кад је, после ратних догађаја од 1912 год., турски режим замењен српским, очекивало се да ће се сместа променити и социјални односи у овим крајевима: држало се да ће феудална својина бити укинута и да ће се, без икакве накнаде беглерима, земља уступити чипчијама у слободну својину.

Наде су нас, на жалост, изневериле: цариградским уговором неповређено је задржана феудална својина, и беглерска и вакуфска.

Радно сеоско становништво је више, у ствари, добило после пропasti на Косову (1389), него ли цариградским уговором: после косовске битке Турци су били увели *сношљивији* социјални поредак него што је дотле био; цариградским уговором, пак, задржан је и сачуван облик својине који се преживео, који је сметња привредном напретку, који је очајно несрещан за модерне социјалне односе и против којега се већ вековима и само становништво борило.

Са стањем, које је истицало из цариградског уговора, могли су бити задовољни само беглери и оце.¹⁾

Што се тиче политичког режима, он је беглерима и оцама био сасвим по вољи: за општим правом гласа, за пуном слободом штампе, за уставним и политичким правима чезнули су малобројни слојеви пробуђених ћаура; та права нису беглери бегенисали ни за време позната га хуријета. Сад су, пак, били задовољни што се та права не пружају масама а њима се, међутим, обезбеђује феудална својина и неокрњен њихов социјални положај. А кад им је, уз то, допуштено да имају велики број шантана и проститутских дома, они, који до сировости полажу на право апсолутне, свете и недирнуте својине тако зване брачне постеље кад се њихових жена тиче, сматрали су да су, са очуваном феудалном својином и првим најодвратнијег разврата, добили све.

Али, као гром из ведра неба, пуче објава: да цариградски уговор престаје важити.

Беглери и оце су смesta то протумачили као опасност за њихов социјални положај, за њихов кла-
сни интерес, за њихове феудалне привилегије. Уништавањем цариградског уговора они су заплашени да, кад нестане једног међународног акта којим им је обезбеђиван изузетан паразитски живот, не наступи оно

¹⁾ Оце добивају све приходе од огромних вакуфских до-
бара и о њима никоме рачуна не полажу.

Вакуфска добра су процењена на шест милијарди динара. Процена је вршена у моменту освајања ових крајева. Ца-
мије, текије и друге религиозне установе имају огромне чи-
луке, поља, шуме, имања по варошима, куће, дућане, воде-
нице, и т. д.

што је требало наступити још у октобру 1912: укидање феудалне (беглерске и вакуфске) својине.

Да то спрече, они су се одмах дали на посао: преко оца су прегли да ставе у покрет религиозно фанатизовану и економски зависну мусиманшу фукару, која, и овом приликом, треба да из ватре вади кестење и да разапиње своју кожу — за штуђ рачун, за рачун беглера, који скривају своја леђа, и за рачун оца који се уздају да, као свештеници, буду поштеђени.

А да фукару лакше ставе у покрет — дала им се згодна прилика, повољна самим фактом: што се и мусимани (до 25 година старости) позивају на војну службу. Фукари је напричано: да ће се њезини синови присиљавати да се хране домузином (свињетином), да ће бити под духовном влашћу ћаурских (неверничких) попова, и т. д. Ради тога су држани тајни састанци по текијама и тајни митинзи по цамијама. А кад је за све то требало и одговорност примити, беглери су, којима отменост, центалменство није никда одлика кад је фукара* у питању, остали у крају, склоњени и безбрежни, а фукару су оставили да испашта за — реакцију феудалаца.

То се јуче очигледно видело, кад је за митинг држан у цамији султана Мурата и за један реакционарни покрет којега инспирише једна заинтересована феудална класа (беглери и оце), јадна фукара понела одговорност.

А да је било памети да се благовремено уништи феудална својина, до овога сад не би дошло: заинтересовани да бране нов друштвени ред ствари, управо да бране своја права од напада прошлости, сељаци би се и сами са своје стране живо ангажовали противу

свакога покушаја за *status quo ante*. Чак би и мухамеданска фукара данас била у другом положају, па би и друге интересе имала: да су њојзи раздељена вакуфска имања, она би данас имала интересе супротне интересима беглера и оца, она би данас бранила право не феудалне, већ своје, управо грађанске својине.

РЕАКЦИЈА КЛЕРИКАЛАЦА

Скопље, 6. јануар 1915

За турске управе је у овим крајевима беснила реакција клерикалаца, која је, узимајући у своје руке и националне ствари, школу компромитовала и револуционарни покрет маса скандалозирала комитским акцијама. Националне су ствари пропадале у рукама цркве; социјални развитак је у правцу револуционарном гашен религијама; школа је венула и, под управом мрачњака, наопако васпитавала масе. А како се нико толико и тако не може mrзeti, као попови и цркве између себе, то је реакција клерикалаца толико завадила и међусобно омрзла овај јадан народ, да ће се та омраза још дуго и дуго осећати и бити велика сметња његовом културном напредовању и развијању, у толико већа још, ако се аграрни проблем не реши што пре, ако се не реши кореништо и ако се тим решењем не ослободе производивне снаге и не да им се пун замах за најинтензивнији развој.

По великој несрећи за будућност овога света, реакцију клерикалаца није ни у колико смањио српски режим; он је, шта више, у извесном правцу потхрањује,

У првом реду, клерикалцима је задржана економска моћ: огромна имања, што су их, за феудална доба, приграбиле цамије и текије и донекле задржале, цркве

POLJOPRIVREDNO-SUMANSKOG FAKULTETA
SARAJEVO

М В 489

и манастири, и даље су остала у притежању *мршве руке*. Располажући огромним имањима, клерикалци располажу једном материјалном силом како за економско притискивање сиромашног становништва, тако и за развијање своје специјалне клерикалне црне моћи.

А то је већ сува штета — материјална, духовна и политичка! Проћи ће многе године а та се огромна имања неће привредно искористити и биће увек фактор заосталости.

У осталом, црквене установе (без разлике којој вери припадале) *данас* немају ни тако звана морална права на својину тих имања: она су постала у дсба кад су племство и црква, затим беглерство и цамија, у једном савезу противу народа, престављали *феудалне господаре* над народним масама, кад су феудални поседници делили међу собом земљу и становништво на њој, и кад су чипчије били подједнако кулучари и бегу и цамији — према томе који су се на чијем феуду затекли. Међутим, век је феудализма прохујао. Ред је да нестане и последњих трагова тога друштвенога режима. У првом реду, *безусловно је пошребно да нестане феудалне својине*. Зато и црквама, цамијама, манастирима и текијама треба одузети сва имања што су их у феудалном добу добили и *раздати их у слободну својину хришћанској и мусиманском сиропињи*.¹⁾

¹⁾ Начули смо за план садањег министра просвете и црквених послова: да се та имања учине *државном* својином, да би с њих *држава* прибирада приходе а из *државне* касе се издржавале богомоље и религиозне установе.

Такво би решење било из основа погрешно.

Нека богомоље, религиозне установе и свештенике издржавају они који осећају потребу да то имају.

Свакојако се мора уклонити утицај свештенства на школу. А, по несрещи, мусиманско свештенство је добило утицај на школу какав ни под турском владавином није имало. Заснивање *турских* школа с *турским* језиком за мусиманску децу је једна права лудост, о којој се и сами мусимани овако изражавају: „Нама је потребна *наша* основна школа и с *нашим* говорним језиком; не треба нам *турска* основна школа. За 500 година *нас Турци не научише турском језику, а сад су Срби настали да га, на силу Бога, наша деца науче!*“

МУСЛИМАНСКЕ ЖЕНЕ

Скопље, 26. јануар 1915.

У нас је укорењено једно доста некритично мишљење: да је мусиманска жена само играчка ћуди мужевљева. Додуше, Коран мужевима вели: „Ваше жене су ваша њива“ (II, 223) и „Мужеви су један степен више својих жена“ (II, 227). Али, мусиманска жена, при свем том, ипак није *играчка*. Мухамед је био бесан војник и сиров законодавац; као такав он је формулисао и породично законодавство и у њему јасно, прецизно и готово детаљно одредио и положај жене. Мухамедове одредбе, у главном, и данас важе. А по тим одредбама *мусиманска жена има више права него ли икоја њезина балканска друга*. У нас женска деца не-мају никаквог удела у наследству поред мушких деце; у мусимана жене такође треба „да имају део од онога што оставе њихови оцеви и матере и њихови ближњи“ (IV, 8), „да момку дате део две девојке“ (IV, 12). Не само да, заједно с браћом, наслеђује оца и мајку, него жена у мусиману при самој удаји добија од мужа један део његове имовине у својину, и тај део постаје њезин и у случају да се с мужем растави. После смрти мужевљеве жена наслеђује четвртину његове имовине ако је умро без деце, а осмину — ако је иза себе децу оставил. А кад је жена *сопственик*, онда она, извесно,

не може бити *играчка* мужевљева, нарочито *данас*, кад муж мора много да положе на то: да му се приходи не смање разводом брака и одвајањем не само женина наследства, већ и онога дела што га је, при удаји, од њега самога добила.

А да се у нас укорени мишљење како је мусиманска жена играчка мужевљева, помогло је много оно познато скривање мухамеданки. А о томе скривању у опште име овакав пропис у Корану: „Нареди женама које верују да обарају своје очи и да буду умерене и уздржљиве, да не допуштају да се од њихових украса види што, осим оно што је напољу, да велом покривају своја прса, да показују своје украсе само својим мужевима или својим оцевима, или оцевима својих мужева, својим синовима или синовима својих мужева, својој браћи или синовима своје браће, синовима својих сестара или женама ових, или својим робовима или мушким слугама којима не требају жене, или деци која још не познају полне делове женине. Нека жене не машу ногама шако да покажу своје сакривене украсе“ (XXIV, 31).

У колико овом пропису није узрок у породичним приликама (жену Мухамедову, која је била знатно млађа од мужа а притом заносна лепотица и необуздана кокета, оговарали, су као жену врло слободног владања), он је одговарао ако не учењу пророкозом а оно пропису готово свих религија, које су уздржљивост и аскетизам сматрале за идеал а све оно што се мање више томе приближавало — за врлину. И овде су попови, који увек даље терају од оснивалаца религија, учинили пропис строжијим: докле је Мухамед од жене тражио да не буде скаредна као данашња улична

женска Пеште и Париза, дотле су попови (оде и дервиши) отпочели тражити да се она стрпа у — чак! Мухамед од жене тражи да покрије прса а не лице; он јој прописује да обара очи доле, али не да и лице крије фереџом. Попови су отишли, у томе погледу, даље: нагнали су жене, лажно тумачећи Коран, да и лице покрију! (У осталом, забулавање жена је било и код других, немухамеданских народа, на извесном ступњу њихова развитка).

Покривање лица ни у колико не чува чедност жене: за то су нам доказ толике епске и лирске песме народне, хришћанске и мухамеданске (нарочито из Босне и Херцеговине), а то нам показују и многи примери овамошњи. Не би се могло рећи да са забулавањем упоредо иде поштење: ја сам гледао забулену жену која, намерно и у улози професионалне кокоте, диже димије да јој се виђе затегнути листови; чуо сам за буле које се сасвим прописно одевају и стриктно покривају а међутим су извиканог имена; као што сам видео доста муслиманских жена које се одвише не скривају, али им је поштено име без замерке. Гледао сам две елегантне муслиманске dame у јевропском оделу и са шеширима на главама, без икаква покривача, чак и без танкога шлајера преко лица; оне су се чешће првиле улицама у друштву с једним муслиманином (извесно им је муж). А посматрао сам једну лепу, отмену и достојанствену муслиманску жену, у јевропском оделу и са врло ретким шлајером на лицу, како шета с двоје своје деце као с две златне јабуке: лепа у лицу и танка струка, укусно одевена, елегантна у кретању и достојанствена у држању она је могла изазивати само-дивљење и поштовање.

Такве су жене из виших кругова муслиманских; њих само још покривање лица дели од дама јевропских. Али оне код куће, тако исто као и њихове јевропске друге, негују музiku, песму, забаве (у њих су посела врло развијена); у осталом, неће дugo времена проћи па ће оне и покривала скинути, као што је то велики број мухамеданки у Цариграду и у Солуну учинио после *Хуријета* (слободе, устава од 1908).

Али, мене много више интересују мухамеданске жене из сиротињских редова: *пролетерке* и *полупролетерке*. А оне су многобројне и сваког дана ће их бивати све више. То је она *многобројна* маса муслиманскога женскога света, коме пролетерска партија мора обратити своју пажњу и посветити своју бригу.

То су *раднице*, које још не иду у фабрике и радионице послодавачке, већ раде у *сици*, код своје куће, *за рачун послодаваца или наручилаца*.

То су *ткаље, везиље и шваље*.

Ткаље су, за сад, најмногобројније: оне тку *разноврсна платна* за рачун *платнарских трговаца*, за рачун *платнарки* које пазарних дана платно на пијаци продају, за рачун богатијих (беглерских) кућа и за рачун удавача које спремају *чепиз* (дарове и спрему). Оне тку како сељачко дебело платно што га Арнауташи купују (јер њихове жене платно не тку, али зато плету чарапе и продају у граду), тако и врло фине и танке платна, нарочито танка свилена и полусвилена. Негда је у Скопљу био један од највећих еснафа *бешчијски* (платнарски) еснаф, који су чинили не ткаље, већ платнарски трговци. Они су раздавали памук женама по вароши а плаћали су им за ткање на аршин. Осем јевтине цене за рад, ткаље су аране, па се и сад арају мером: у место

обичног аршина, њима се плаћа на *бојаршин* (т. ј. висина човекова), а то је управо 3 аршина или више од $1\frac{1}{2}$ метра!

Везиље израђују разноврсне везове на јаглуцима, убрусима, кошуљама и оделу.

Шваље шију женска и дечја одела, осем тога израђују и велике количине памуклија за трговину.

Од вајкада су се мухамеданске *сиротињске* жене и девојке одликовале овим и сличним радовима; њихови су поглавито они фини везови о којима има пуно спомена у народним песмама. Чувене ткаље, везиље и шваље имале су и своје ученице: мајке су своју женску децу давале код њих да се занату уче. Једна се баш на ученицу своју жали да јој је драгога премамила:

Премами га моја *шегртица*,
Шегртица дилбер Ајкуница.

Данас је у Скопљу *многобројан* кадар ових радница. Управо, у свакој сиротињској породици су и мајка и кћери раднице; ако је само једна женска глава у кући, и она једна је радница.

Зарађа ових радница износи највише 0.80—1 дин. за дневни рад од 16 сати.

Како је овај многобројан сиротни свет добро дошао нашем апетитном младом капитализму, он ће на њега убрзо учинити јуриш. Јер, поред *броја*, њему је добро дошло што је то *женска радна снага* и што се посао обавља у *сицу* — све околности које експлоратори могу само пожелети.

Али, све то позива у исто време и класне организације пролетерске да узму у одбрану мусиманскe

жене, да их обавесте, организују и уведу у *револуционарну борбу пролетерску*.

На неколико месеци пошто сам ове редове написао, *Руское Слово* у своме 156 броју донело је овај телеграм, који као згодан прилог додајем овом свом напису:

Уфа, 7. јул 1915. Код музејина у Уфа био је састанак, коме су присуствовали муле и утицајни прваци. Повела се била реч о женама. У томе разговору су се муле изјасниле, да у шеријату нема забране да жене посећују богомоље и да с мушкирцима говоре с откривеним лицем.

После тога састанка, прошлога петка, први пут су се на заједничкој молитви с мушкирцима појавиле откровене мусиманке.

МАКЕДОНСКИ БЕКТАШИ
и
ХЕРЦЕГОВАЧКЕ БАЛИЈЕ

Скопље, 12. март 1915.

У овим крајевима има, између других, једна секта мухамеданска која се зове: *бекташи*. Они не иду у цамију, пију вино, једу домузину (свињетину), ретко који пројис мухамеданске религије испуњују.

На неке од бекташа сам се случајно намерио и с њима водио врло занимљиве разговоре.

Кад сам о св. Стевану био на слави код свога кума, дође и један оца, мој и његов познаник. Заједно је с нама не само мезетио колаче с машћу свињском готовљене, већ и сладио прасеће печење божићно и залевао га добрым тиквешким вином.

— Дина ти, емшерија, упитам га: јеси ли ти ода?

— Асли! одговори он осмејкујући се благо.

— Па зар Коран не забрањује јести домузину?

— Забрањује, ефенди. Али то важи за оне прилике под којима је Коран писан.

— Како то?

— Хе! Та, ти то боље знаш од мене; тамо је жарко поднеће, па су масна јела тешка за варење и шкодљива. Друго је овамо: овамо треба јести више масти.

— А вино? Њега Мухамед изриком забрањује. Ода се врашки насмеја.

— Забрањује, ефенди; али ко ће још Мухамеда слушати; већ више од иљаду и триста година путује његова душа па још није стигла у рај да се науžива. По светим књигама још неколико стотина година има да прође, док она тамо доспе. Па кад пророкова душа толико путује, шта је тек остало за наше, просте душе! А ја, као велим, боље да се приближим бекташима, па да се овде, на земљи, науžивам, јер ко зна како је тамо горе: још се нико отуд није повратио да нам исприча! Због тога, ето, ефенди ја већ више од 30 година нисам ушао у цамију...

— Па што си ода?

— Да не идем у војску: оде не терају у аскер. Али, ако ми је тај чин био потребан да се аскера ослободим, не може ме он заробити да верујем и у ствари које здрав ум лако не усваја...

— Добро, емшерија, а иду ли други бекташи у цамију?

— Ни један! Ни да завири! Једноме бекташу побегне петао из дворишта. Он га је гонио из улице у улицу, да би га ухватио. Бежећи петао шмугне у цамију. Бекташ онда дигне руке и врати се: „Е, вала; тамо нећу!“ — Други један бекташ пролазио поред цамије испред које је софта гонио псето и потезао се за њим камењем. „Што га гониш?“ упита бекташ. „Оће да ми уђе у цамију и да је опогани!“ одговори софта. „Па, животиња је те не зна да не ваља у цамију улазити; ја сам човек, имам разум, па то знам, те у њу и не улазим.“

Тако сам се с оцом добро спријатељио, па смо често *бекшали*: разговарали, пушили дуван, пили кафу, мезетили домузину и скрутали вино,

Једанпут отидем у млин браће Мориноваца. Он је више Скопља: гони га турбина на коју је дојажена вода из Вардарца. Млин је велики и модерне конструкције. А газде су му Мориновци, досељени из Моринова (у Дебру). За њих веле да су тек пре 100 година примили мухамеданску веру. Иначе су чистог и непомућеног словенског типа.

Кад сам у млин дошао и пријавио се једном од млађих чланова породице, он ме је предусретљиво дочекао и кроз сва одељења провео. А кад сам полазио, рече ми: да му је жао што се тога тренутка није ту десио њихов задружни старешина, па да ће и њему особито на жао пасти; зато ме моли да навратим који пут кад и он у млину буде.

После два-три дана шетам ја обалом Вардарца, а у сусрет ми иде један свеж, висок, управљен и у лицу румен старап и смеши се на ме. Кад приђе, пријатељски ми пружи обе руке и каза ми се ко је. „Жао ми је, вели, што се нисам потревио кад сте долазили у млин. Али вас сад молим навратите се још који пут, па да *бекшамо!*“

Наишаша сам још на неколико бекташа, међу њима и на једног берберина, који *стално* држи *Радничке Новине* и на свој, бекташки начин, тумачи социјализам.

Станем се распитивати: у коме крају највише има бекташа. Рекоше ми: *између Добра и Велеса*. Дакле, на оном простору, на коме су *богомили* били најгу-

шћи, најкомпактнији. Примајући мухамеданство, богоимили су задржали стару своју одвратност према цркви и религиозним прописима.

Стога они јавно и сасвим сербез бекташе: једу домузину и пiju вино, па сматрају за велико задовољство кад још кога на *бекшашење* могу позвати.

За мене је ван сваке сумње да су *бекшани* по-мухамедањени *богомили*, *патарени*, који су и у новој вери сачували неке своје старе особине.

Извесне сличности с македонским бекташима имају и херцеговачке *балије* (у Вукову *Српском Речнику: балија*, verächtlich der Türke: Алија и балија два брата; не зна балија шта је здрава Марија).

То су, несумњиво, у старо доба били консеквенти патарени, т. ј. не само противници црквене хијерархије, већ, што је главно код тога покрета, још и одсудни, непомирљиви противници феудализма. И кад је у Босни, делом и у Херцеговини, патаренство компромитовано стављањем не само властеле већ и самих владалаца на његово чело ради учвршења својих феудалних привилегија, истински патарени су остали сточари да као земљорадници не би дошли под непосреднију експлоатацију мрскога им феудализма. И, доцније, примајући мухамеданство, они су задржали и до данашњих дана сачували своју ненавист према цркви (не посећујући је) и према феудализму (држећи се још не-престано сточарства).

Из студије Dr. Јевте Дедијера (*Херцеговина*, стр. 173—175) тај се закључак може извести. А кад би се балије ближе проучавале и њихова прошлост марљи-

вије испитивала, несумњиво би се нашло на заједничке им одлике с македонским бекташима.

Dr. Дедијер је о балијама ово забележио:

„Православни старици су се потпуно измјешали с новим досељеницима тако, да се међу њима не осјећају знатније психичке разлике. Својим одвојеним номадским животом издвајају се мухамедански *старинци*, познати под именом *Балије*, као презрени дио осталог муслуманског сеоског становништва. Да у њих има особина, које су антропогеографски важне види се из ових факата:

„Балије станују у компактним мајама само у обlastima великих планина (око Вележа, на сјеверу Маглића, Зелен Горе, око Височице, Бјелашнице и у Борчу.) Згомилавање у хладним планинама једног становништва, које само као мусломанско становништво није могло бити силом потиснуто, је интересантан факат. Поред тога Балије су највећи љубитељи номадског скитачког живота. Јако пада у очи, што они као најстарије и тес муслуманско становништво имају врло мало своје земље.

„Име Сръљак је назив за људе који живе у планинама, и немају потребе да крећу са стоком у далеке крајеве. То име у околини Височице, где смо ово име чули, носе Балије, пошто је њих тамо највише.

„За Балије се тврди да међу њима има куражних људи, али да за војничке подвиге нијесу марили види се из тога, што их је мало било под бератима.

„О Балијама као презеној групи међу муслуманским сељацима прича се ово: Не врше уредно прописе Мухамедове вјере, не крију жене као други Муслими, никда се не купају, ријетко иду у ћамију.“

МОАБЕТ У КАФАНИ

Скопље, 17 април 1915

Кад се после дуге шетње поред Вардара или до подножја Водна заморим, обично се на одморак свратим у канцеларију Џазим-ефендије. Халим Џазим је за турско време био хазнадар (благајник) војни, а сад је велики књижар и штампар. Иначе је човек либералних погледа: у религији слободан мислилац, а у политици присталица не само политичких слобода, већ и слободне трговине. Једну само слабост има, наслеђену са Леванта ијако одомаћену у овим крајевима: више воли да испитује сабеседника, него ли своје мишљење да казује. Али кад се, на појединим предметима разговора, директно упита за мишљење, он га дада. И ако Његош вели да „нико крупно кај Турчин не лаже“, Џазим-ефендија ће прећутати одговор, него ли га неискрено дати.

Џазим-ефендија не иде у ћамију, али не иде ни у кафану: по цео дан се бави у радњи, врши поруџбине, продаје, пазарује, а кад је докон — непрестано рачуна, калкулира, испитује шта би се и пошто могло набавити, а пошто продати, колико би се могло „заслужити“; за кафану он нема времена.

А и ја се кафане клоним. Кад не шетам и кад нисам код Џазим-ефендије, ја сам код његовога књижарског колеге друга Пере Јовановића, код Латинина

Шана Марковића, фурунџије, код Јеврејина Давида, бакалина, или се низ Вардар спустим до винарског трговца друга Илије Плавева или до Трајка Паланкијева, берберина, а по неки пут отидем и на фуруну друга Јана Димитријевића, који је, узгред буди речено, путовао и радио у Аустро-Угарској и Немачкој и тамо још био члан социјалдемократске партије, па је на једном збору у Хамбургу био приказан Августу Бебелу, а овај се с њиме разговарао о приликама на Балкану и частио га пивом.

Али сам и ја морао навику своју прекршити кад ме нађе старији брат Џазим-ефендије, оца, па ме зове на *моабешт* (разговор) у мусимански кафана, која је тамо у мусиманском кварту, пошав *Касапани*.

То је најчистија мусиманска кафана и највиднија у исто време: оба лица њезина, и ширина и дужина, у самом су стаклу, столови су од мрамора, столице плетене, вода увек хладна (кафеција купује снег што га Арнауташи свако јутро на магарићима са Шаре доне), кафа најлепша и најбоља.

Кад ја и ода ступимо у кафана, седамо увек сами, за засебан сто. Ода одмах наручује две *максузи-кафе* (нарочите кафе) и сместа завија и мени и себи по цигару.

Цигаре запаљујемо на жеравици што нам је донесе кафански *измећар* (слуга), а и кафе су брзо пред нама. По мало пушимо и срчемо кафу и гледамо једног сувог и малог (прави јарац!) рабинера што је на неколико дана из Солуна дошао: стоји пред њим нархије, тумбенија се распалила а он пије димове са таквом слашћу, с каквом то ни прави Турчин не чини.

— Како се ви, мусимани, односите према Јаудијама? упитам ја оцу.

— Па, добро.

— А у Корану грми Мухамед горе на њих, него ли на нас, остале ѡауре...

— Јес, али се они тако умеју наћи, да им од нас није никада зла било.

— Изгледа да су вам Грци немилији од Јаудија?

— Јес. Грк је лукавији и готов је на сваку подвалу више него ли Јеврејин. У нас има једна прича како су Грк и шејтан (ђаво) били ортаци: заједно сејали пшеницу, па кад она узрела дошли да поделе. Грк рекне шејтану: „Ја ћу узети само ово горе на врху (клас) а ти узми све ово доле (сламу)“. Шејтан пристане: полакоми се на дужину (сламе). После је видео да се преварио, па стане Грку пребацити. Друге године су сејали кромпир, па кад је стасао, Грк ће рећи шејтану: „Корео си ме да сам те лани преварио. Е, добро: сад ти узми оно горе, а ја ћу оно доле“. Шејтан се полакоми и пристане. Тако он опет остане празних шака, а Грк покопа сав кромпир.¹⁾ Кад је Грк способан преварити шејтана, шта ли тек ради с нама, обичним смртним.

— Вере ти, ефендија, откуд овде оволики *шрендифил* (ђул, ружа)?

— Мусимани га много гаје и радо се ките њиме. Чим процвета, носе га у руци, ките прса, држе га на тезги, прикаче га на зид. Њиме се међусобно даривају, по улицама сиромашци носе или на ћошковима држе

¹⁾ Слична приповетка се налази и у Вуковој збирци. Само у њој Св. Сава вара ђавола. Мало неприлично за једног светитеља; много прикладније за окретног и лукавог трговца са Леванта!

пуне котарице трендаfile и продају га. Од њега правимо слатко. Кувамо га и ону миришљаву воду употребљавамо за готовљење разноврсних слаткиша (слатких јела, пића, колача).

— Ама, видео сам код вас још један обичај који нисам видео у другим крајевима: већ од извесног доба се овуда проноси покошено зелено жито. Шта је то?

— А! То је *јачмен* (јечам). Он се сеје на озим, па га оближњи сељаци косе у априлу и продају за зелену сточну храну. Откос по откос се обара; не све одједанпут, него онолико колико се дневно може продати. Кад се тако у зелено покоси и прода јачмен, добије се више, него што би се добило кад би био остављен да сазри. А по том се њива одмах разорава понова и сеје кукуруз. Тако се за једну годину добију две жетве.

У то прилази столу једно „бијело Латинче“: спазио ме с улице, па ми прилази и поздравља.

То је, по гласу пореске књижице, Џован Марко Пренкић. Извесно га фратр његов зове и пише: Џован Пренк, или: Џован Марк Пренк. Порезници су му додали само *ић*, уверени да су га „посрбили“...

Овај симпатизер социјалистички и читалац *Радничких Новина*, *шоћ* (по шкипетарском језику: друг) Џован имао је малу невољу: држао је једну фурунџиницу, па је напустио, пошто је сасвим исправно и по закону платио сву кирију. Али, газда од фурунџинице му задржао алат, цакове и нешто брашна за кирију коју му је ранији закупац дуговао. *Шоћ* Пренк ми је једног дана с резигнацијом то причао. Ја му онда на-

пишем једну жалбу власти и у њој изнесем како ствар стоји, па му дам те он тамо однесе.

— Шта је с твојом жалбом? упитам га кад приђе и седе до нас.

— Добро је. Добио сам ствари натраг. Па сам дошао да ти платим труд... и поче вадити новац.

— Немаш ти мени шта плаћати: зар те беда била напопластила, па да плаћаш своје право!

— Лепо, господине, али је право да се твој труд плати: ниси ти мени крив што ми се ово било задесило а ти си се трудио, па је право да се за свој труд наплатиш....

Разлози су, до душе, били јаки.

— Имаш право. Али, треба да знаш и моју навiku: ја никоме не пишем ни за паре ни без паре. Изузетак чиним кад је у питању који сиромах или који *шоћ*. Али тада никда ништа не наплаћујем.

Џован се, међутим, не да одбити: извади и преда ме положи банку (10 динара). Сила сам муке имао — и ту ми је ода, правилно схватајући моје одбијање, усрдно помагао те сам мога Пренка натерао да банку натраг узме.

— Е, у место парама, ти ћеш ми на други начин платити труд, ако оћеш... рекнем му ја.

— Врло радо, одговори Пренк.

— Ти си Латин, је ли?

— Јесам.

— А одакле си?

— Одавде.

— А одакле ти је старина?

— Отац ми се доселио из Италије кад је овде железница грађена, па се више није ни враћао.

О нашим муслиманима

— Говориш ли талијанским језиком?
 — Не!
 — Него?
 — Само српски и шкипетарски: српски у вароши и у радњи, а шкипетарски у кући и с Латинима.

Цован је за тим наставио разговарати с оцом, а ја сам, за то време, размишљао о Арбанасима католичке вере, што их зову *Латинима* (по латинској вери), о *бијелим, лијепим и танким* Латинкама из наших народних песама, и т. д.

Питao сам се: да ли су сви они, који се у овим крајевима и у Арбанији зову Латинима, одиста Арбанаси? Несумњиво, кад им је језик арбачашки и кад они сами држе да су Арбанаси. Али, извесно, нису сви арбанашког порекла. Ето, у Јањеву су сви становници пореклом Дубровчани: њихове претке је република Дубровачка послала у ове крајеве (у Ново Брдо, на име), да као рударски радници раде у рудницима што их је република била закупила. Кад су Турци завладали овим крајевима и кад је рударска радња престала, они су се одомаћили у Јањеву и, у додиру с католичким мисионарима и свештеницима који су имали потребе да говоре арбанашки, нарочито у додиру с католицима који су, живећи с Арбанасима, раније примили арбанашки језик, и они су језик донесен од Дубровника мешали с арбанашким. А по целом кроју стаса и образа ови Латини из Јањева одвајају од Арбанаса, а јањевске Латинке нису сличне Арбанаскињама ни по својој лепоти ни по своме доста слободноме моралу.

Па, како је у Јањеву, зар није могло бити и по другим крајевима овамошњим, п' и у самој Арбанији?

Неће ли бити, да у први мах међу староседачима Арбанасима није ни било католика, већ да су се ови пословима (рударским, трговином, горосечом, сплављењем низ Дрим и Бојану, ит.д.) досељавали из далматинског Приморја, па да су око трговачких факторија, рударских колонија, шумарских стоваришта и пловних тачака, око својих станишта (крађих или дужих, које су они, ипак, сматрали за привремене) подизали богомоље и доводили католичке свештенике да им сваковрсне обреде црквене врше? Може ли бити да су они, по водом разних околности, остајали стално онде где су држали да ће бити само привремено, па да су већ у другом колену примали језик мештана, онако као што га је примио и овај Цован? Нису ли ова „бијела Латинчад“ и ове „танке и бијеле Латинке“ стари досељеници из Приморја, управо из Далмације? Зар дugo времена није Далмацијом зват онај део Арбаније у коме и онда беше и сада има највише католика? Зар многи властеличићи, који су били око Балшића и око Кастројића, не беху пореклом из Далмације, и зар многи не одоше у фратре (да неки и бискупи постану) кад оно Турци слистише и последње остатке самосталности Балшићеве и Кастројићеве државе?

Све су то интересантна питања, која изискују дуга истраживања и озбиљне студије. А ја сам овде дошао само на — моабет!

— Дина ти, оца, да ми кажеш, ако ти што није криво, о чему ћу те питати: да ли се ви муслимани делите на какве групе, овако као што се делимо ми хришћани на православне, католике ит.д.?

— Ја како! Делимо се на две главне групе: на *сунете* који се сунете и држе Корана, и на *шешете* којих има највише у Персији и који признају Азретли Алију (св. Илију). Али има још и сијасет секта: *руфани*, *мевлеви*, *садини*, *кадрини*, *халиди*, *целвеши*, *дусухи*, *бедеви*, *бекашини*, *шазели*, *тарики*, *кадили*, *мелами*... И ја сам им не знам све називе.

Док смо се ми тако објашњавали, прилазили су један по један и седали за наш сто бегови, пошто би нас, претходно, на врло уљудан начин поздравили. Осетио сам ради чега су то чинили: њима је било стало до моабета с једним ћауром што одавде пише у једне ћаурске газете и што у ћаурском парламенту подиже давију на ћаурске министре.

И, одиста, нисмо се ни с неколико речи обредили, а један од њих, што се сматра за најинтелигентнијег и за вођу беговске тевабије, скрену разговор на питање које их је највише жуљило, на питање о порезу, чији је разрез баш тих дана био завршен. Бег је држао да ћу ја, који иначе страшно вичем противу пореза (што се на пролетаријат наваљује), бити такав исти и кад су бегови у питању; па се и он и остали бегови изјашдаше: како им је порез преко сваке мере велики!

Ја одмах извадим плајваз и артију.

— Колико је свега пореза на Скопље разрезано? упитах.

- 1,250.000 динара.
- А колико је за турско време разрезивано?
- 1,903.400 гроша.
- Ух, велика разлика! приметих.

Бегови се задовољно погледају, као да би рекли: е, овога смо задобили!

А ја пишем цифре на артији. Питао сам ономад једног Јеврејина, Давида бакалина, колико плаћа порез? „Осамдесет динара“, рече ми он. Их, много, Давиде, брате! „Много, господине“. А колико си плаћао за турско време. „Двадесет гроша.“ А сад осамдесет динара“. „Осамдесет“. Па, колико си пазаривао раније, под Турцима? „Педесет, шесет, највише сто гроша недељно.“ А колико сад? Давид се задовољно наслеја, махну рукама, накриви главу: „Море, не питај, господине, и не казуј другоме што ћу ти рећи: сад пазарим недељно 1500, 2000, неки пут и 3000 динара.“ Е, па онда им није баш велики порез ударен. „И није, господине; ето, кад си долазио првих дана по заузећу Скопља, видео си: нисам имао ништа еспапа, тек нешто јабука. Сад је пун дућан кафе, шећера, пиринча, чоколаде, разног еспапа. Онда сам плаћао кирију на кућу, сад имам своју.“ Да, Давид има прапава што је задовољан; како ли је само радницима скопљанским: чим Давид овако мало плаћа, они јадници морају више вући!

— А колико је теби пореза нарезано? упитам бега.

— 2.500 динара.

— Шта имаш прихода те ти је тако велики порез?

— Имам 6.000 динара кирије од кућа и дућана.

Ја прорачунам: порезана му је кирија (ако ми је он поштено казао) са 41.7%.

— То је много.

— Море, то и да се поднесе; није тешко. Али смо тешко оптерећени по селским општинама.

— А на шта су вам тамо порезали?

— На чифлике.

И онда ми стадоше причати колико је ко оптрећен.

— То је неправда. На зграде вам је порезана толика стопа, да је то очигледно против закона. А на чифлике вам у опште није требало ударити ни једнога металика.

Бегови пожурише да ме поправе; мисле да сам се сувише затрчao.

— Ама, оно не може бити безничега: држави треба дати, али колико је право.

— Право је, єфенди да вам се на чифлике не нареже и не наплати ни једног пребијеног металика! Порез на земљу треба да плате сељаци...

— Па, они плаћају на оно што раде...

— Не, не; сви порез на земљу треба они да плате а не ви. Чија је земља, онај треба и да плаћа: земља је њихова, па они треба и да плате.

— Не, господине, земља је наша.

— У томе и јесте сва неправда, што власт, па и порезници с њом, признају да је земља ваша. А она није ваша. По Корану она је Алхова, а Алх је даје на привремено заједничко уживање свој деци својој. А по српском закону, опет нема бегова и чипчија. Ја пак стојим на гледишту: да је сељакова сва она земља коју је раније као чипчија радио, па он на своју својину треба и порез да плаћа.

Бегови се отпочеше опирати моме схватању, а ја им онда потанко стадох разлагати о постанку феудалне својине и феудалних односа, о новим односима који су наступили, о томе да они више не могу задржавати права која су се преживела, и т. д.

Док сам ја то разлагао, бегови су, немогући издржати, устајали један по један, док и последњи не ишчезе.

После овога ни један од њих није се више отимао да дође на моабет за сто за којим би ја и ода седили.

А ода је ипак често самном моабетисао, помирен с мишљу: да у Ћаурској земљи неће дugo владати султанова уредба; управо, да од Ћаура чипчија морају постати слободни људи. Беговима је, међутим, и по огину мишљењу заувар што ће још коју годину давити чипчије, док се Ћаурска господа скањерају око решења тога питања.

КОМУНИСТИЧКИ ПОКРЕТ У ТУРСКОЈ У XV ВЕКУ

Скопље, 20 април 1915

Бекташи су последњи заостатак онога великога комунистичкога покрета, што је извирао из заједничке племенске својине и производње и налазио, затим, хране у првобитном хришћанству, које је успело, још за живота непосредних апостола Христових, да на простору између Солуна, Велеса и Дебра заснује низ комуна, заједница, општина хришћанских. Кад је хришћанство отпочело постајати црква, т. ј. јерархија и помагати учвршћивање феудализма на штету и племенског комунизма и комунизма првих хришћанских општина, ови првобитни хришћани су прихватили тако звано бого-милско учење и упорно се отпочели оправити и феудализму и црквеној јерархији. И ако хришћани, они нису хтели видети попове ни чути за поповске обреде, а цркве не само нису хтели подизати, већ су их и рушили: у Дебру су срушили и манастир и епископију. (И. С. Ястребовъ: Стара Сербія и Албанія. Споменик Српске Краљевске Академије, XLI, стр. 224.: не было знатныхъ церквей, которы бы ренегаты могли обратить въ мечети, не было и манастырей, чтобы сдѣлат изъ нихъ текке. Бывшия церкви (небольшия) оставленны на произволъ судьбы разрушались; иныя

били разрушены жителями еще въ времена христианства, когда царила богомильская эпидемія — Богомилы разрушили „дѣбрѣскую“ епископію, богомилы примѣти мусульманство при первомъ же нашествіи Турокъ на Дибру).

Ни у току неколико стотина година се богомилство није могло затрти, нити у њему угасити ненавист према феудализму који потлачава заједничку својину и и према цркви која призива божји благослов за рачун феудалних поседника. А кад се на Балканском Полуострву појавила мухамеданска инвазија, богомили су, изгледа, то једва дочекали, колико из ненависти према феудализму и према цркви, која је феудализму служила, толико, и још више, што су у извесним ставовима Корана добијали наду да ће феудализам бити уништен у корист заједничке својине. А то су они ставови: *да земља никоме не припада до Алаху, да је нико не може присвојити и да је Алах даје људима само на привремено уживање.* Богомили су то на свој начин тумачили: *пошто је Бог заједнички отац свима људима, што и сви људи имају заједнички уживати земљу.* Такво тумачење је код богомила стварало нарочито добро расположење према Турцима; стога су богомили у Бугарској, Тракији и Македонији били они који су долазак Турака оберучке прихватили и продирању њиховом помагали, примајући и сами мухамеданску веру: Помаци и Торбеши, који и данас не знају турскога језика, несумњиво су, бар знатним делом, стари богомили; бекташка секта, пак, задржала је и данданы много којечега од свога старога богомилства.

Примајући мухамеданство — богомили су очекивали остварење својих нада.

И, одиста, још у почетку XV века тај покрет, који је у себи имао нечега од примитивног комунизма, ступа у одлучну акцију.

На име, на обали Мале Азије, у близини смирненског залива је Црна Планина (турски: Карабуруи, а Грци су је звали Стилаирос). Ту се 1414 године, као што и Шер бележи, појавио један комунистички покрет, коме је на челу био Береклије Мустафа; скраћено су га звали просто: Бере. Свет га је сматрао за пророка.

Покрет је истицао начело: *све је општа, заједничка својина, осем жена.* И за разлику од првобитног хришћанског комунизма потрошње, *овај је покрет проповедао и комунистичку производњу са комунизмом земље и свих срећстава за производњу.*

Тај је покрет био, за оно доба, и иначе врло модеран: 1) он је био интерконфесионалан и интернационалан, 2) за постигнуће свога циља он је организовао најефикасније револуционарно срећство: силу.

Покрет је био захватио потчињене класе свих нација (Турке, Грке, Јевреје, и т. д.) и свих вера (мухамеданце, хришћане и мојсијевце). Вејска трпљивост је међу члановима покрета била толика, да су се они међу собом братски односили и при састанају се *срдично љубили.* Береклије Мустафа је још врло често прелазио на острво Хиос и тамо се у једном грчком манастиру састанао с једним у оном времену чувеним проповедником, који је такође исповедао комунистичка начела и помагао овај комунистички покрет, следујући тиме стопама св. Јована Златоуста, који је, много раније још, сматрао да је *заједница земље* право хришћански и богоугодно дело.

Покрет је врло брзо са револуционарне *проповеди* прешао и на револуционарну *акцију:* Береклије Мустафа је био скупио до 10.000 пешака и коњаника

Устанак је у први мах имао успеха: прву експедицију султанове војске, коју је предводио један словенски властелин, устаници су потпуно разбили. Тек друга је експедиција постигла свој циљ: пошто је претходно села попалила и под мач ставила и жене и децу, она је могла и устанике потући а самог Береклије Мустафу распети на крсту и проносити га по околини (ради задавања страха и трепета становништву), док у мукама није умро.

Тим покрет није био сасвим угашен.

Махмуд Бедредин, један од врло интелигентних људи тога покрета, пребегао је у јевропски део Турске и ту, у околини Силистрије и око Балкана, наставио комунистичку проповед и акцију.

Овај је устанак био такође потучен.

Али, колико је он био озбиљан, показује факат: да су се противу њега морале покренути јаке војске с два краја, једна од Сера (Сереза) под заповедништвом самога султана, и друга под командом Бајазита паше од Једрена према Балкану. Тек после дугог времена су устаници разбивени а Махмуд Бедредин, који се још извесно време варакао по планинама Балкана ради образовања новога устанка, ухваћен и обешен у Серу.

У овим крајевима се и данас међу бекташима, који су несумњиво у томе покрету најактивнијег учешћа имали, сачувао најлепши спомен о чињеном покушају да се заснује *братска уредба.*

Они, у главном, ово причају.

Имао султан једнога доброга и ученога брата, коме је било криво што је *права вера* тако *извишоперена*, те је земља, која је, по гласу корана, божја а Бог је уступио *свима* људима на *заједничко уживање*, постала својина појединаца а власт над људима, који треба да су као синови једнога оца *равни*, изметнула се у тиранију која самог Бога унижава. Почне он то јавно народу проповедати и народ пође за њим: листом је стао на страну султановог брата одредио га за свога предводника.

Кад је султан сагледао очигледну опасност од тога покрета, он пошље у Сер (где му се овај брат налазио) судије и позва га да пред суд изиђе и пред њим одговара за своје учење.

Брат султанов могао се не одазвати томе позиву: сав је народ уза њега био, па је могао и султана забацити и *братску уредбу* увести. Али, он то није хтео: покоравајући се прописима Корана да пред суд изиђе кад га он позива, а с друге стране пун поуздања да ће му основаност учења његова и подударност и с Кораном и сај суд признати, он пред суд изиђе. Ту је он бранио своје учење, подупирући га цитатима из Корана. Суд му је признао да његово учење није противно Корану, напротив, да је у пуној сагласности с њим. Али, како је ово противу интереса државе и султана, суд га, ипак, осуђује на смрт.

И обешен је. А кад је с вешала скинут, сахрањен је ту, у Серу. Султан му је, по том, као брату подигао тулбе на гробу.

Тај комунистички покрет је оставио још и другога трага у народним успоменама, које су прешле већ

у легенде и у бајке. По једној од тих легенди, која се чује у овим крајевима, преставља се: да је један цар оставио престо турски и ступио у *братску заједницу*, у којој су сви људи за заједницу радили и у заједници живили. Он је век свој провео у тој заједници, радећи као и остали људи, обрађујући земљу, секући дрва ит.д.

Dr. Јован Хаџи-Васиљевић саопштава да се у некаквој мухамеданској *књизи праве вере* казује и ово:

„Било је 40 добрих људи, који су се непрестано молили Богу и Бог им, за то, дао *моћ*, да могу да виде и *кроз непрозрачне предмете* и у *бесконачној даљини*, и да знају све шта се где на свету ради. Међу тима *добрим људима* био је и један цар, који се одрекао престола и ступио у ову заједницу добрих људи. Он је служио 40 година у заједници. За све време носио је на два магарца дрва свакога дана. Један товар је доносио у заједницу (*комуну*) а други товар је давао у размену за животне намирнице које је доносио опет у *комуну*.¹⁾

¹⁾ Dr. Јован X. Васиљевић: *Прилеп и његова околина*, стр. 79 и 80.

ИСЕЉАВАЊЕ МУСЛИМАНА

Београд, 24 августа 1923.

Ова појава отпочиње све више интересовати наше јавно мишљење, које, у већини, жели сеобу — „Турака.“ Нека је допуштено имати и друго мишљење по тој ствари и о њему дати јавнога израза.

Пре свега, много више нехотично, у хитњи и по општој некритичној навици него ли из уверења, многи све муслимане трпају у Турке; међутим, и њима је врло добро познато да су Турци у Ислам превели много бројно словенско становништво на пространству од Црнога до Јадранскога Мора и од Јелејскога Мора до Саве и Дунава, и да ти муслимани, најогромнијим делом, и данас не знају бекнути турски, већ говоре језиком којим су и њихови хришћански и словенски претци говорили не само у Бугарској, Босни и Херцеговини, већ, знатним делом, и у Старој Србији и Македонији; Торбеши су, на пример, врло јак доказ за то. У Ислам је хришћански свет, по негде, у масама прелазио: у Моглену је сам епископ, пошто је на Ускрс службу у цркви одслужио, позвао сву паству своју те је, заједно с њим, у Ислам прешла; много бројни богоимили су листом прихватили Ислам, и њихов богоимилски траг се и данас налази у муслиманској секти бекташкој. Тада је

случај и с великим делом Арбанаса. Прелажења у Ислам је доскора било, све до ослобођења тих крајева. За г. Ферат Драгу, који изиграва тако активног и толико непомирљивог турског Џемијетлију, слушао сам да је српскога порекла и да му је тек деда примио Ислам!

Не може се рећи да у Старој Србији и, нарочито, у Македонији нема и нешто Турака. Има их. Било их је и пре турскога завојевања: још краљ Милутин их је тамо засељавао. Кад су Туци завладали тим крајевима, заселили су се још више. Али, мешајући крв са надмоћнијим помухамедањеним словенским и арбанашким становништвом, ни они више нису чистокрвни Турци. Још неразвијен, тај свет, до душе, не може да двоји веру од нације: не може да схвати како се може бити мухамеданац а не бити Турчин; он не да зна има (у Азији, разуме се) и Турака и Арапа од обе вере, и Мухамедове и Христове, па се, ипак, национално не деле.

Са многима се не могу сложити ни у оној поставци: да хришћани и муслимани не могу остати заједно и један поред других; нека ми се не замери што ја радије прихватам гледиште не свога пријатеља г. М. Јелића (изнесено у *Политици*), већ помухамедањеног Србина Ферата Зачира:

И ако је земља поуздана,
двије вјере могу се сложити,
ка у сахан што се чорбе слажу.

И није, како готово сви свет мисли, ни једини ни главни религиозни моменат који опредељује наше муслимане да се селе у Азију. Њих на исељавање подстиче, у првом реду, моменат социјални. Стотинама година су они били господарећа класа друштвене; са на-

ступањем грађанскога поретка, слободне приватне својине и слободне конкуренције, са сличавањем феудалне привреде, са уништавањем феудалних односа и са укидањем феудалних привилегија, наши мусимани долазе, одиста, у један изванредно тежак положај: морају сами организовати и водити нов начин привреде, морају примати ударце конкурентске борбе и морају грдати у таласима развијених капиталистичких односа, на које нису ни навикли ни приправљени. Ново стање није погодило, нити ће погодити, ни г. Ферат Драгу, ни г. Ђенан Зију, ни остale богате мусимане; зато они не само не показују вољу да се селе, већ би хтели и друге мусимане, по сваку цену, од исељавања да одврате, чак, ако би могли, и да их насиљно од деобе спрече; г. г. Драга, Зија и остали се бегови, особито они врло богати, могу и лако и изврсно да снађу у новом социјалном поретку и наступелом привредном стању, у коме ће терати велику, крупну капиталистичку каријеру не само као поседници великих имања (које су од аграрне реформе склонили), већ и као трговци, индустрисајци и банкари. И ради те своје, капиталистичке, каријере је њима потребно да од исељавања задрже сиромашнији мусимански свет, како би се његовим бројем на биралишту успешно користили ради уцењивања свакога режима за своје *класне* а не религиозне сврхе, т. ј. за своје сврхе *капиталистичке*. А да богати мусимани, били они из Македоније и Старе Србије или из Босне и Херцеговине, као политичке групе не воде политику за рачун мусимана нити за неугрожени дин, већ, под том фирмом, да заштићују своје *класне* *капиталистичке* интересе и уцењују владе у своје сврхе *капиталистичке*, ствар је сасвим

очигледна, па ће она постати очигледна и за мусиманске масе. Мусиманство, прописи Корана, дин је чиста хипокризија њихова и девета рупа на свирили: поклапнији су они, чак и за време Рамазана, на домузину и на вино — од свакога каурина!

Међутим, онај многобројни мусимански свет, који је имао по 3, 4, 5 до 10 чифлика, па живео, доскора од труда и рада чипчискога раја, а није био у стању те чифлике *сасвим* и у *целини* од аграрне реформе склонили као што су то богати бегови добрым делом учинили, не само да је изгубио социјалне привилегије (међу првима: феудално искоришћавање чипчискога рада), већ је и грађанским редом ствари постављен у такав економски положај, да се, на жалост, под оваквим околностима селити мора. И он ће се са оних чепека и малих поседа, одиста селити у Азију, у којој наилази на недогледне равнице, на изванредно плодну земљу и на просторије које његову глад за земљом могу заситити у највећој и у најопсежнијој мери.

Та економска драка, коју Мала Азија у *изобиљу* има и којом је чак и хришћанске Немце мамила, за коју су се, као за чаробну јабуку, отимали и хришћански Инглези, Французи, Италијани и Грци, и на коју је грамизво погледала и некадања хришћанска и царичка Русија, неодољиво ће одвући и многе наше мусимане. Али, код све те неминовности, *ми не треба што да желимо*; код би могли — требало би све да учинимо да остану овде. Свако одсељење, ма и у најмањим групама, двострук је губитак за нас и бол наш у исто време: јер нам се сели физички најсачуванији свет наш, одличнога соја, и односи са собом у Малу Азију новац за имања што ће их продати, који кад се

збере, укупно преставља огромну, за наше прилике врло огромну суму!

На евентуални приговор: да су те мусиманске масе, зато што су непросвећене, прост реакционарни инструменат у рукама бегова, ваља напоменути, да с временом и са сламом и мушмule зру, да ће се, школом и активним учешћем у политичком животу, и те масе просвестити и временом, с пунијим класним диференцирањем, напустити бегове и потражити партије које одговарају њиховом класном положају, које заступају њихове класне интересе и политички се опредељују према новим, изграђеним погледима просвећених маса. Што првих година од увођења општега права гласа понекад успевају извесне групе социјално или политички реакционарне, није, и не може бити, аргумент противу општега права гласа у опште. Наполеон III. је с општим правом гласа, додуше, извршио државни удар, сломио демократију и угушио слободе; али, ко би сад био за укидање општег права гласа у Француској! У Немачкој је опште право гласа дуго година давало снагу католичком центру; сад је оно, проширење и на жене, оруђе демократије. У Белгији се демократија плашила од увођења права гласа и за жене, подложне утицају попова; међутим би жене, како то лепо разлаже К. Кауцки, много пре дошли у сукоб с клерикализмом и њиховог се утицаја ослободиле кад би отпочеле упражњавати право гласа, него овако кад су без њега.

ПРЕПОРОЂАВАЊЕ ТУРСКЕ

Београд, 24. новембар 1923.

После пропasti знаменитих култура, чији затрпани и неми трагови и данас импонују и изазивају дивљење, народи у Азији су пали у једно горко стање свестраног деградирања, док, од једнога и по века, нису постали нечуven фактички, или и формални, плen културно издигнутих и економски развијених држава Јевропе, у првом реду Инглеске. Многољудна Индија, пракољевка јевропских народа, Кина, која је човечанству кроз хиљаде година чувала и сачувала не само најразгранатији сплет хидротехничких радова у својој пољопривреди, већ и вештину фине ручне радиности и негдашње уметности, Предња Азија, у којој је Персија, некада дивна са своје поезије и са свога материјалног богаства, у којој је крај с некадањом без мало легендарном Вавилонијом, центром високе културе од најранијих историских времена све до пада династије Абисида, она Предња Азија, у којој је однихана некадања сјајна култура, наука и философија Арапа, Мала Азија, у којој су се неколике културе смењивале, увек остављајући за собом крупнога трага, — све те земље су постале плen јевропске колонијалне политике и јевропског империјализма, под чијим су гневом дотични

народи и људи третирани као да нису једна иста фела с јевропљанима!

Турска, с изванредно плодним пределима Азије, који, код мало боље обраде, могу убрзо постати не само најбогатије житнице светске, већ и произвођачи огромних количина памука, вуне, петролеума и т. д., задављена зеленашким дуговима и исцрпена систематским исисавањем од стране јевропског капитала, који је тамо био исплео полипску мрежу од својих разноврсних агената, долазила је у план потпуне економске грабежи од стране великих јевропских сила: подела Азиске Турске на сфере тако званог економског утицаја сматрао се, једно време, за свршен факат. Пут за пријатељску поделу Предње Азије између великих сила требао је да отвори Потсдамски Споразум, по коме је Русија признала Немачкој преимућтвена права на спровођењу трговачких путева и других концесијама у бољим провинцијама Мале Азије и Месопотамије, испрекоцаних Анадолском и Багдадском железницом. Руско-немачки споразум је пре свега био забринуо Инглеску, која се постарала за себе осигурати сопствену сферу утицаја на обалама Персиског Залива и, по могућству, учинити безопасним широке планове Немачке задржавајући у својим рукама излаз Багдадске железнице на Индиски Океан. Лондонски кабинет је био добио знатне компензације са стране Немачке у Јужној Африци, у којој се берлински кабинет био готов одрећи прећашњих својих претензија на богате области португалских колонија на реци Заибези и обалама Индиског Океана. На део Француске при том дељењу Предње Азије била је остала Сирија, стара област француског утицаја, али без бољег њезиног дела, северне половине, коју про-

сеца мрежа Багдадске пруге ка Средоземном Мору, управљену у Александрет. За утеху француских капитаљиста, руска је дипломатија била великолично уступила Француској подизање две железнице у руској сferи интереса, у вилајетима према Црном Мору. Французи су, осим тога, по томе плану добијали два турска пристаништа на Црном Мору, Трапезунт и Самсун, која су имала постати извозна пристаништа Јерменске, Курдистана и северне Анадолије. Русија је истичала, још, како је њезином Југу нужан јевтин морски пут, а не заобилазни пут по крајевима Јерменије и Курдистана, који се, при том, крајне тешко штити од напада горштака; та је музика наговештавала руски захтев за Дарданеле. Уз пријатељску сарадњу Немачке, Италији је било признато право да добије концесију за утврђивање пристаништа на ушћу Адалије (јужној обали Мале Азије) и за грађење железнице од Адалије на север, у дубину земље. И кад су споразуми били прилично готови, сасвим неочекивано је изјавила своје претензије на део у деоби и Аустро-Угарска; граф Берхолд је тражио за аустроугарске капиталисте утврђивање пристаништа у заливу Алaji и спровођење железнице од Алaje до Багдадске железнице. Нешто тај захтев, а нешто и појачани апетити осталих великих сила и нарасле супротности између њих, допринели су да се споразум напушта и да дође до светскога рата. Резултат рата је требао једној групи сила обезбедити не само „економске сфере“ у Турској, већ и територијалну поделу њезину.

И кад је рат свршен, био је, убрзо, готов и споразум око поделе територија Турске: по том споразуму су Инглеска, Француска, Италија, чак и Грчка, имале,

у овој или оној форми, добити простране, најбогатије и најважније турске територије!

Али је, готово све или бар врло великим делом, те рачуне помрсила грандиозна национална револуција турска, највећим делом пројектирана и морално помогнута од стране руских большевика, који, с разлогом, сматрају да ће јевропски капитализам погодити по најосетљивијем месту, спречити његову оружану интервенцију противу Русије и допринети револуционисању Јевропе, ако, подстицањем и помагањем источанских националних револуција, учини да се у азиским земљама развије самосталан национални капитализам и ако оне престану бити извор за гојење јевропског капитализма и срећство за одлагање социалне револуције у крупним капиталистичким државама Јевропе, као што је то и Ото Бауер, још пре 14—15 година, нагласио. Од коликог је огромног значаја большевичко настојавање да се у Азији дижу националне револуције, најбоље се може посматрати на успахилености и узнемирености Инглеске, која, најживље, заинтересована не само у Индији, већ и у целој Азији, у свима преговорима с представницима руских совјета, упорно поставља готово један једини захтев: да большевици обуставе агитацију у Азији; докле Француска, која тамо није толико ангажована, поставља други, за њу, као земљу финансиског капитала, претежно важан захтев: да Русија призна царистичке дугове!

Успех турске револуције је потпун: она је Турску поставила на колосек препорађања.

На свој начин копирајући большевике, Турци се нису задржали на простој политичкој револуцији, какве су биле оне од 1908. и 1909. Не! Они су, у првом

реду, просто поништили сву ону полипску мрежу, коју је по земљи њиховој био сплео јевропски капитализам: брахијалном силом они су сву земљу своју очистили од Јевропљана, па се, да циљ што потпуније постигну, нису уздржавали и од истребљивања убијањем и пожарима: у самој Смирни су погореле многе милијарде, али тамо више ни крпа јевропљанина нема! Рашчишћавајући економску ситуацију на тако грозан начин, они су трговачка, занатска, индустриска и банкарска занимања, и корист од њих, резервисали за домаћу буржуазију, која ће се исформирати. Затим су пришли поништају свих концесија, што су их иностранцима били дали ранији режими, па су поништили и концепцију, коју је сâm револуционарни режим био даједном америчком генералу на изворе петролеја, рудна блага, водене снаге; градњу железница и пристаништа, и т. д., резервишући богаства земље за своје капиталисте, који се стварају! Најзад су унишили султанат, који је, сједињен с калифатом, био грдна сметња националном подизању Турака и економској и културној регенерацији Турске, па су прогласили републику, а у чл. 2. *Мазбата* прокламовали: да је религија турске државе мусиманска а званични језик државе је турски. Новој републиканској држави је једнодушно изабран за председника Кемал, чија је револуционарна одлучност, национална трезвеност и државничка способност чврсто уткана у последње догађаје, који наглашују и, рекао бих, обезбеђују велики и свестрани препорођај Турске.

Препорођај Турске неизоставно изазива симпатије свакога човека који није заинтересован њезином свестраном заосталошћу; у нашем народу тешко да ће бити људи, који се новој и сретнијој епоси Турске

BIBLIOTEKA

POLJOPRIVREDNO-SUMARSKOG F
SARAJEVO

№ B 789

неће обрадовати, у толико више, у колико та епоха прибирања и препорађања условљава дуг период унутрашњега стварања и спољњега мира. Нама свега једно може тешко падати: што ће у препорођену Турску, која великим и дугим просперитетом трговине, заната и индустрије, и у недостатку странаца који су те послове доскора обављали па су листом уклоњени, пружа изгледе на изванредне успехе, и која, ненасељеношћу својом, обиљем несравњено плодне земље и богаством сунца, обезбеђује за нас у овим нашим гудурама готово изненађујуће приносе, поји и многи наши муслимани, физички најсачуванији сој наш, који се, зато што су мслимани као и Турци, и сами за Турке сматрају, мада су наше крви и мада нашим језиком говоре. Тада велики данак, што га препорађању Турске плаћамо исељавањем, управо губитком великога броја наших сународника муслиманске вере, за нас је тежак.

ИСЛАМ И НАШИ МУСЛИМАНИ

Београд, 21. март 1924

О нашим муслиманима се распростирало, и још и данас по мало распостире, једно у основи погрешно схватање: да их Ислам чини неприступачним за економски и друштвени напредак. То је гледиште изражено и ових дана; у написима неких наших новина, приликом укидања калифата у Турској, рекло се: да ће, и после велике поуке коју им тада догађај пружа, ипак наши муслимани остати сметња развитку наше земље.

Нека је допуштено приметити да је такво гледиште сасвим погрешно: муслиманска религија знатно либералнија од неких других, од католичке, на пример, у сваком случају, а Ислам, као такав, није никаква сметње привредној активности муслимана. Сасвим други, на име: социјални и економски услови су извесне нације бациле уназад пре, него што су оне Ислам примиле: тада је случај с Мисирцима, Арапима Персијанцима; Турци нису ни били економски и културно развијени кад су Ислам примили, а завојевањем културних земаља и народа многољуднијих него што су сами били, морали су вечито оставати иза покорених. Ту су заосталост подржавала и честа ратовања и је-

дан специјалан социјални поредак, који је повлашћивао ратнике.

При свем том, они активни друштвени слојеви покорених народа, који су Ислам примили, нису, с пријемом Ислама, напустили културну и привредну активност. На против, помухамедањени Левантинци и данас су врло окретни и живи трговци и особита ужињавања налазе у развијенијем културном животу; помухамедањени Скадрани су били и чувени, и окретни, и ненадмашни трговци и у својим рукама држали трговину читаве половине Балканског Полуострва — све док нови трговачки центри и путеви нису Скадар оставили Богу за леђима; у јужној Србији су и данас врло окретни трговци, па и први индустријалци у томе крају, помухамедањени и поарбанашени Срби. Изузетак чине само они, чија се привредна активност умртвљивала особеним феудалним положајем и феудалним повластицама. Што се тиче Срба муслимана у Босни и Херцеговини, не треба губити из вида једну врло важну околност: оне велике масе, које су из себарског положаја примиле Ислам и ступиле у кметски однос, заосталост своју повлаче још из ранијег свога друштвеног стања, као што је, у великој мери, повлаче и изоловане масе себарског порекла православног и католичког верозакона. Међутим, властелински редови, који су религију променили или господарећи социјални положај задржали, најбоље су сачували и свој народни језик, укусније одевање, и господско држање, и раскошнији живот, и једну дивну поезију, и старо српско писмо (босанчицу), и т. д. Ислам им ништа од тога није уништио; чак ни традицију државне самосталности из доба пре примања Ислама: беговске, т. ј. му-

слиманске буне се полазило на Турке с песмом у којој се изражавало уздање да се на Косову поврати држава коју су Турци на том истом Косову негда сломили!

Босански и херцеговачки мусимани су, до душе, толико пута ударали на Црну Гору и, они у главном, противу Србије ратовали 1804—1815. Али, они те походе нису предузимали ради Ислама, већ или ради проширења или ради одбране свога социјалног положаја, својих феудалних интереса. С укидањем феудализма и настанком грађанског поретка, мусимани су постали грађани тако исто као и православни и католици. А с настанком грађанског поретка настаје, сасвим природно, извесна реакција код тога дела нашега народа; само та реакција нема свога корена у Исламу као таквом, већ потиче из социјалних промена и тешких економских услова, сасвим природних и неизбежних код крупних и наглих преобрађаја: против тих промена се дижу не само они који губе раније социјалне привилегије, већ и широке масе економски неприпремљене за ново стање и силно потресене таласима слободне својине, слободне конкуренције и свега онога што собом ново стање доноси. И онамо, где је била свега једна вероисповест, масе су у сличним приликама истоветно реагирале, као што се сад реагира у Босни и Херцеговини, па су тако реагирале, у своје време, и у сасвим православној маленој Србији. С временом и са целокупним развитком је та реакција ситиосељачка и ситноварошка малаксавала у Србији; у колико се становништво Босне и Херцеговине буде више прилагођавало новим социјалним и економским условима и више оспособљавало за живот, у толико ће и мусимански део нашега народа добијати пову политичку

оријентацију и, с новим социјалним диференцирањем, прегруписавати се по класним интересима и по политичким партијама а не по православљу, католичанству и муслиманству. И данас тако званој Мусиманској Организацији је језгро снаге у реакцији према новим економским и социјалним условима, а не у Исламу. Што наивност мусиманског света, невичност да формулише свој отпор, многи злоупотребљавају, није крив Ислам, као што за наивност огромног дела католичког и приличног дела православног света нису криви ни католичанство ни православље: кад економски и културни развитак постигне известан виши степен, православље, католичанство и мусиманство ће престати имати утицаја на политичко опредељавање маса.

И зато би, у место причања о неком претераном Исламском фанатизму нашега мусиманскога света у Босни и Херцеговини, много боље било томе свету прилазити с мање охолости и с више љубави, обавештавати га, уздизати и оспособљавати за живот, у новим економским приликама, које с религијом немају никакве везе и којима се у Турској одлучно и безобзирно пут утире, па још без накнаде, коју су, међутим, босански бегови од ђаурске фукаре добили!

ПОГЛАВАРИ ТУРСКИ И ЊИХОВО ЖЕНСКИЊЕ.

Београд, 29 августа 1924

Да поглавари турски и представници мусиманске вере правилно тумаче Коран и незабулавају своје жен-

скиње, као потпуни и непоречни доказ служе ове две фотографије.

Из првој фотографији је доскорашњи калифа Абдул Мецид, сликан на улици са сином и одраслом ћерком. Преставник мусиманске вере, главом *калифа*, није забулио своју кћер и са њом, откривеном, јавно се шета улицом!

На другој су фотографији Мустафа Кемал паша, председник турске републике, са женом својом Латифе

ханумом, и Мехмед паша, председник владе, Латифе-ханума је, као што се из слике види, откривена лица!

Крајње је време да се наше мусиманско женскиње ослободи једне накараде, која нема ослонца у Корану и коју одбацују највећи поглавари турски и мусимански.

САДРЖАЈ

	СТРАНА
Предговор	3
Мештаништво варошких муслимана	7
Реакција феудалаца	10
Реакција клерикалаца	15
Мусиманске жене	18
Македонски бекшаши и херцеговачке балије	24
Моабеш у мусиманској кафани	29
Комунистички покрет у Турској у XV веку	40
Исељавање мусимана	46
Препорођавање Турске	51
Ислам и наши мусимани	57
Поглавари турски и њихово женскиње	61